

SIMBOLISMUL LUNII ÎN GÂNDIREA POPULARĂ

Filofteia Pally

Studierea fenomenelor originare este o caracteristică a timpurilor noastre, dar, indiferent de modalitățile concrete de investigare a acestora, semnificația este aceeași: restaurarea, uneori apologetică a valorilor umane prealfabetice.

Intuițiile primordiale sunt disecate până la ultimele elemente, care sunt recompușe apoi sub semnul unei idei sintetice unitare. Aici se exprimă interesul pentru simbol, pentru simbolul arhaic care precede istoria, mai ales –Funcția metafizică și cosmologică a simbolului este, după părerea noastră, una dintre cele mai fascinante probleme care se pun omului modern (toate semnele ne arată că intrăm într-o epocă în care va domina simbolul, nu analiza)”. Sunt numeroși cei care au scris pe această temă: etnografi, orientaliști, istorici ai religiilor. Un loc aparte în această galerie îl ocupă profesorul Carl Hentze, sinolog specializat în arta Extremului Orient și erudit etnograf.

Problema influenței „sintezelor mentale lunare” asupra începuturilor civilizației umane a fost remarcabil abordată în lucrarea *Mythes et symboles lunaires*, lucrare girată prin semnarea unui apendice de Herbert Kühn, profesor de preistorie și renumit cercetător al artei și simbolismului preistoric. Studiul său a pus în lumină rolul fundamental jucat de lună în constituirea primelor sinteze mentale umane.

În analiza fenomenului s-a pornit de la o premisă și astăzi confirmată de realitate: primitivii măsoară timpul cu ajutorul lunii. De asemenea, în limbile indo-germanice, cuvântul care denumește „luna” este cel mai vechi din categoria denumirilor astrale. Rădăcina este *me*, care în sanscrită devine *mami* = *eu măsoar*, sugerând că luna măsoara ordinea timpurilor.

Vechii germani – după mărturiile lui Tacit – împărțeau anotimpurile după anumite nopți. Toate acestea și multe alte exemple sunt de natură să ilustreze nu doar influența lunii asupra conștiinței umane, ci mai ales faptul că fenomenul lunar a servit drept unitate de măsură sau, mai precis, drept punte între realități mult deosebite între ele.¹

Explicația alegerii lunii ca reper temporal de către omul primitiv își are resortul în caracteristicile guvernate de legile devenirii: dacă soarele este astrul

etern, egal cu sine, imuabil, luna crește, descrește și dispăre, viața ei evoluând între dimensiunile *început – sfârșit, naștere – moarte*.¹ Afinitățile dintre viața lunii și cea a omului au făcut din astrul nopții termenul de comparație cel mai semnificativ pentru circumscrierea temporală a umanității. Cu apariția agriculturii, din neolitic ritmurile lunare se asociază cu ritmurile fertilizării pământului. «Luna aduce ploile, luna este izvorul fertilității universale. Acum se precizează cele dintâi simboluri cosmice, adevărate sinteze mentale care unesc niveluri diferite: *luna, femeia, pământul, fertilitatea*. Omul are de aici încolo o concepție unitară a cosmosului; intuiția lui cuprinde totul, dar nu un *tot abstract*, dobândit dialectic, ci un *tot viu*, dramatic, ritmic.² Pe această concepție fundamentală se va greșa magia, apărută încă din paleolitic. Pornind de la dualitatea naștere – moarte, fertilitate (prin lună, ploaie, femeie) – dispariție (prin nopți fără lună, secetă, sterilitate), atunci sigur există zone sau obiecte *binecuvintate și blestemate*. „Dualismul: *bine și rău, lumină și întuneric* – căruia iraniienii îi vor da o funcție mistică și metafizică – își are rădăcinile în aceste străvechi credințe lunare. Lumina și întunericul, lumea de sus și lumea de jos, ideea de viață și de moarte se exprimă în civilizațiile preistorice circumpacifice prin simboluri lunare”.²

Trebuie menționat faptul că, pentru cercetarea migrațiilor popoarelor paleo-asiatice în America, astfel de simbolisme se constituie în documente precise. Bazându-se pe frecvența câtorva tipuri iconografice și a unor concepții religioase corespunzătoare, Hentze a demonstrat relațiile dintre culturile Americii precolumbiene (cultura San Augustin, cultura Chavin) și cultura Chinei arhaice. Folosind limba simbolică și pictografică, Hentzel a obținut rezultate semnificative în cercetările sale comparative. Astfel, urmărind răspândirea temei iconografice *divinitatea orală care plânge* (concepție mitică și religioasă exprimată prin linii verticale brăzdând fața idolului), cercetătorul a stabilit că între toate culturile circumpacifice au existat relații istorice concrete.³

Între fertilitatea pământului și a femeii, culturile agricole din neolitic stabilesc asemănări exprimate prin ritmuri și numere lunare, în care cifra nouă (9) ocupă un loc predominant: nouă (9) nopți de creștere a lunii, nouă (9) nopți de lună plină, nouă (9) nopți de descreștere a lunii, nouă (9) luni de gestație pentru făt. E. Seler scria că luna este *cel dintâi mort*, fiind în acest mod asimilată cu cel dintâi om muritor.

Moartea lunii (a luminii, deci) este reprezentată iconografic ca un șarpe înghițind un iepure (animal lunar). Iconografia chineză este adânc marcată de ideea culturală a luptei dintre întuneric și lumină, dintre bine și rău – străvechi motiv iconografic, răspândit în toate culturile arhaice și moderne.

Dacă, așa cum s-a subliniat deja, de *lună* se leagă cele dintâi intuiții cosmice referitoare la *Femeie, Fertilitate, Apă*, tot de acest astru se leagă și cele dintâi concepții asupra morții. Astfel, luna moare, timp de trei (3) nopți ea dispărând,

pentru ca apoi să reînvie. «Grăunțele sunt și ele îngropate, rămân câțva timp sub pământ (asociere cu noapte, întuneric, pântec), apoi răsare o plantă nouă. Omul moare, este îngropat, sufletul lui se duce uneori în lună – dar va învia și el, cum a înviat luna și vegetația. În anumite ritualuri de inițiere primitive, studiate de Pater Schmidt, neofitul iese din mormânt în același chip cum luna apare după ce a fost ascunsă trei zile.»⁴

Trebuie precizat că simbolul are un rol esențial în arta funerară, viața de dincolo fiind asociată cu semnificații eficiente magice. Prin moarte, fiecare se solidarizează cu strămoșul, identificat în cele mai frecvente cazuri cu un animal lunar, reintegrarea realizându-se, astfel, în marea unitate din care s-a desprins. Tocmai de aceea, vasele funerare sunt decorate cu motive speciale, între care *spirala* ocupă un loc aparte.⁵ Apărută încă din paleolitic, cu numeroase semnificații, spirala își justifică valoarea astral-simbolică prin asemănarea dintre lună și melc (succesiunea apariției și dispariției, deplasarea lentă).

Luna mai este reprezentată și prin alte semne decorative: peștele, roata structurată în patru, o linie frântă (sugerând apa în curgere), svastica (cea mai veche datând din mileniul IV-III î.H. din Susa – Mesopotamia). Simbolul *pieptene*, întâlnit în toate ceramicile funerare, reprezintă norii, fiind tot un simbol lunar. La acestea se adaugă coarnele și volutele având originea în animalele bovidee, considerate animale lunare. „Bogăția simbolismului lunar întrece cu mult orice închipuire. Rolul jucat de primele intuiții ale unității cosmice în dezvoltarea ulterioare a minții omenești este considerabil. Sub semnul lunii s-au desăvârșit sinteze mentale de o grandioasă vastitate: nașterea, fecunditatea, moartea; luna, apa, femeia; creșterea lunii, creșterea vegetației, creșterea omului; moartea ca palingeneză, moartea ca un moment în ritmul cosmic, moartea ca odihnă (reîntoarcerea în întuneric, în pământ, în prenatal); întunericul, nefericirea, seceta, răul, lumina, ploaia (lumina difuză a fulgerului aducător de ploaie este asemenea luminii lunare), bogăția vegetală, binele, lumea de jos și lumea de sus, reînvierea – iată doar câteva din seria de sinteze mentale create în jurul lunii.»⁶

Este cazul să menționăm caracterul unitar al acestor sinteze, conștiința creatoare dovedind o intuiție unitară a *cosmosului*, putându-se, astfel, vorbi de o filozofie a lunii, prezentă în aproape toate culturile arhaice.

În mitologia română, luna deține un rol esențial, relevat în superstiții, credințe, datini și tradiții magico-mitice, apărute înaintea erei noastre și dăinuind până în epoca modernă.

Se identifică aici trei cicluri de legende mitice despre lună:

- 1 – luna ca un corp luminos, cu valoare de astru;
- 2 – luna ca făptură mitică masculină, care ajută soarele;
- 3 – luna ca făptură mitică feminină, aflată în relație cu soarele (cel mai adesea în pericol de relație incestuoasă)

Luna apare, dincolo de atributele superlative astrale, și ca divinitate meteorologică a fecundității și fertilității pământului, plantelor, animalelor și chiar omului, în farmacopeea și medicina magică, în farmece, descântece și vrăji de dragoste.

Ca divinitate meteorologică, luna oferă indicii după semnele pe care le arată: când e asaltată de *vârcolaci*, anunță intemperii, ca și atunci când are un corn îndreptat în jos; când ambele coarne sunt orientate în sus, semnul este al secetei. Când e *crai nou* și secera lunii se desface în două, atunci copiii se roagă pentru sănătate, bani, succese.

Ca divinitate a fecundității și fertilității, luna, prin semnele ipostazelor sale, impunea interdicții sau, dimpotrivă, semnaliza momentele prielnice anumitor acțiuni. Astfel, la *crai nou* nu se fac semănături, căci boabele nu se leagă; nu se fac nunți, pentru că nu durează căsniciile; nu se împreună animalele, pentru că nu prind rod. În schimb, în nopțile cu lună plină, se pornea plugul, se făceau semănături, se concepeau copii norocoși.

În farmece, descântece și vrăji, reperul fundamental îl reprezenta tot luna, acestea neavând putere dacă recoltarea ierburilor, prepararea acestora și începerea tratamentelor nu se desfășurau în nopțile cu lună plină.

Din cultul local străvechi selenar s-a menținut la români, până în secolul al XIX-lea, simbolul lunii noi, folosit în special în ritologia rurală, domestică și funerară (Moldova, Maramureș, Muntenia, Oltenia). E vorba de coarnele de consacrare care au decorat troițele de drum, de tipul stâlpilor sau coloanei cerului, grinzile de porți de curte (Maramureș), culmile de acoperiș ale caselor (Muntenia) și stâlpii funerari. Pe grinzile de porți și culmile de case, coarnele de consacrare au luat forma clasică (coarne de bovidee, cu vârfurile în sus, iar pe coloana cerului și stâlpii funerari, coarnele de consacrare, pe lângă forma și poziția coarnelor de bovidee (Moldova), au luat și forma și poziția coanelor de berbec (Oltenia). Indiferent de forma și poziția lor, coarnele de consacrare au reprezentat străvechi însemne apotropaice ale drumurilor, caselor și mormintelor împotriva fapturilor mitice rele care bântuiau lumea”.⁷

Luna este prezentă și în heraldica și emblematica românească. Pe stemele celor trei țări române apare uneori, într-o imagine compozită, luna nouă peste luna plină, sugerând starea de androginitate. Aspect esențial în cultul lunii, bipolaritatea sexuală semnifică riturile contradictorii pe care le-a generat și pe care le patronează (vrăji de dragoste, dar și vrăji de boală sau moarte).

Unele din atributele lunii au fost asimilate ipostazei ei antropomorfe, Ileana Cosânzeana fiind reprezentarea cea mai poetică a geniului românesc, basmele descriind-o drept o ființă strălucitoare («la soare te poți uita, dar la dânsa ba»), care locuiește în pajiști miraculoase, unde cresc «buruieni alese și grăitoare, din a căror fiertură ea obține tinerețea veșnică și viața fără de moarte».

Ileana Cosânzeana are și ea rol apotropaic, toate duhurile rele închinându-i-se. Ea este, totodată, tovarășă a vânătorilor sau a vânatului, fiind adesea ocrotitoare a cerbilor și căprioarelor (animale semi-sacre pentru români).

Dintre toate sărbătorile populare, Sânzienele reprezintă sărbătoarea florală și câmpenească complexă, prezentându-se ca o festivitate a zânelor bune (agreste și silvestre). Obiceiul cere ca fetele de măritat și flăcăii de însurat să se adune seara, în ajun de Sânziene. Fetele fug pe dealuri sau la munte să culeagă flori, împletesc cunune pe care le aruncă pe casă, agățarea lor de hornuri simbolizând iminența căsătoriei. Flăcăii aprind ruguri și facle pe care le răsucesc în sensul Răsărit-Apus, în acest timp rostind incantații de cununie.

Rodul nopții de Sânziene va fi evaluat a doua zi dimineața, când cetele de flăcăi, cu *struțuri de Sânziene la pălărie*, colindă satele, arătându-și bucuria că au căzut cununițele de Sânziene pe hornurile caselor vizate.

Din analiza simbolisticii lunare nu poate lipsi structura calendarului popular, care folosește drept unitate de măsură ciclul unei luni (noi sau pline) în stabilirea sărbătorilor fixe și a celor mobile, care reiterează evenimentele cosmogonice. «Tot în funcție de ciclurile lunii se precizează riturile magico-mitologice de fecunditate și fertilitate, de ascensiune a sufletelor morților la cer (pe Calea Laptelui), de activitate a unor făpturi infernale, care mănâncă din trupul lunii (vârcolaci), de lycantropie, de lunizare favorabilă sau defavorabilă pentru frații lunatici, pentru activitatea plenară a vrăjitorilor, strigoilor și demonilor nocturni, pentru selenomancie, pentru evocarea organelor corpului uman, camuflate în semnele zodiacale, pentru efectuarea unor ceremonii... ca și a unor festivități nocturne legate de ciclul familiei (naștere, nuntă, mcarte) sau de unele petreceri comunitare».⁸

Toate acestea se structurează în unul dintre cele mai bogate sisteme valorice – am numit astfel simbolistica lunii. Relația metafizică dintre om și lună a început o dată cu primele elemente de civilizație, generând o lume fascinantă de mistere, pe care secolele de iscodire filosofică și științifică nu au reușit să le demonetizeze în totalitate. Dar, «timpul macină și adulterează și valorile absolute ale spiritului, întocmai cum macină valorile vieții».⁹ Odată înțeleasă o idee, împărtășită și trăită, ea se desacralizează, devenind altceva. «Istoria corupe» prin devalorizare simbolică, dar sistemul funcționează germinativ: alte semne vor înlocui spațiile profanate cu elemente absolute, la care omul, în veșnica lui căutare, se va raporta permanent, din cea mai profundă nevoie: aceea de a crede.

NOTE

- ¹Mircea Eliade – *Insula lui Euthanasius*, București, 1993, p. 71
- ²M. Eliade – *Journal of the Indian Society of Oriental Art*, 1937, pp. 188-203
- ³C. Hentze – *Mythes et symboles*, p. 213
- ⁴M. Eliade – Idem, p. 75
- ⁵Hanna Rydh – *Symbolism in Mortuary Ceramics*, Stockholm, 1920
- ⁶M. Eliade – idem, p. 76
- ⁷Ibidem, p. 36
- ⁸Ibidem, p. 431
- ⁹M. Eliade – Simbolismul arborelui sacru, p. 106